

Roofvogels en traditie in zuidelijk Centraal-Azië

Chris van Orden en Natalia V. Paklina

In de lange berggordel die loopt van Oost-Turkije tot en met de westelijke provincie van China, Sinkiang, is het jagen met roofvogels heel populair. Het gebied kent extreme temperatuurverschillen, vooral in Noord-Afghanistan en Noord-Pakistan, maar ook Noord-Iran en Oost-Kazakstan kennen temperatuurverschillen die er niet om liegen. Toen de Sovjet-Unie nog bestond, was het plaatsje Orlovka in de Altai het op twee na koudste plaatsje van de hele Sovjet Unie na Werchojansk en Jakoets in Jakoetië. In dit Orlovka daalt de temperatuur met enige regelmaat naar zestig graden onder nul, maar temperaturen van vijftig graden onder nul zijn in de Karakorum, in Noord-Pakistan en in het Tien Shan gebergte in Kirgizië vrij normaal. In deze gordel wonen hoofdzakelijk moslims, maar in Georgië en Armenië is de bevolking hoofdzakelijk christelijk. Beide godsdiensten zijn vooral in de buitengebieden doorspekt met restanten van natuurreligies. Daardoor kom je nog gedachten en gevoelens tegen die ongewoon zijn in vergelijking met de haast verstikkende omklemming van de orthodoxie in en rond steden in deze gordel, waar men een individueel bewustzijn totaal niet mist, integendeel zulk een bewustzijn als een gevaar voor de religie ziet.

Anders dan bijvoorbeeld in Saoedi-Arabië is het jagen in deze gordel een bezigheid van de armen. Zij beschikken ook niet over exclusiviteiten als Slechtvalken *Falco peregrinus* en Sakervalken *F. cherrug*. Waar je deze soorten in gevangenschap tegenkomt, zijn ze zonder uitzondering in eigendom van rijke sportjagers. De boerenbevolking moet het met Balkansperwers *Accipiter brevipes* en Sperwers *A. nisus* doen. Een enkeling heeft een Havik *A. gentilis*. Het jagen gebeurt hoofdzakelijk in de trektijden en op verschillende manieren. In Oost-Turkije lopen de jagers vaak met de Sperwer op de armen door het jachtgebied. Zodra de Sperwer een prooi ziet jaagt hij deze na; de vogel zit derhalve los op de arm. In Georgië en Armenië is dit ook de meest voorkomende manier van jagen. Maar ook wordt de Sperwer wel in een rijk doortrekgebied op een krukje geplaatst. Op deze vogel stotende zangvogels worden dan geschoten of met een katapult gedood. Rijkere boeren hebben de beschikking over nylonnetten die om de Sperwer geplaatst worden. Steenuilen *Athene noctua* en *A. brama* worden eveneens voor dit doel gebruikt. Opgeschoten jongens worden het veld ingestuurd om daar met katapulten te jagen, vooral op leeuweriksoorten. Wat deze jongens bij elkaar schieten, is soms ongelofelijk, vooral in Noord-Afghanistan en Noord-Pakistan. In deze landen zijn de Sperwers die gebruikt worden om op krukjes te zitten vaak geblindeerd. Niet door middel van een kapje maar letterlijk door een gloeiende naald in het oog te priemen! Sommige vogels gaan na zo'n behandeling dood omdat ze niet kunnen leren om hun

voedsel, dat voor hen geplaatst wordt, te vinden. Diverse dorpelingen in beide laatste landen zijn ten aanzien van al wat leeft extreem wreed.

Roofvogels, maar vooral uilen, worden ook in een andere zin gebruikt. In vele oude natuurreligies zijn uilen een symbool van een behendigheid waarover de mens niet beschikt, namelijk het oriëntatievermogen in de nacht. Om vergelijkbare redenen waren steenbokken *Capra ibex* en Marco Polo schapen *Ovis ammon* geëerd omdat ze konden leven in gebieden waar de mens dit niet kon. Door je deze dieren in wat voor vorm dan ook toe te eigenen, verkreeg je iets van deze kwaliteiten. Dit denken gaat voorbij de dood. Om de zelfde redenen werden er destijds koppen gesneld. Het respect wat uilen, steenbokken en wilde schapen kregen, kwam deze soorten niet ten goede. Net als leeuwen en tijgers, maar ook gazellensoorten die symbolen van kracht en snelheid waren, werden ze belaagd en als het kon uitgeroeid. Rinocerossen en bruine beren waren om dezelfde redenen het slachtoffer. Inmiddels zijn veel van deze dieren geen krachtsymbool meer uit religieuze motieven maar een statussymbool voor de rijken. Onder hen heel wat westerlingen! Was traditie in religieuze zin al contraproductief voor de betreffende soorten, de vorm van "civilisatie" die daarop volgde was en is nog veel drastischer!

Maar terug naar de uilen. Als je in de genoemde gordel gast bent van een familie, zie je op strategische plekken vaak toefjes veren. Deze zijn vrijwel altijd afkomstig van uilen, waarbij de veren van de oehoe *Bubo bubo* de meest gewilde zijn. Als ze niet de beschikking hebben over uilenveren dan worden de veren van dagroofvogels gebruikt. Met strategische plekken worden de ingang naar de slaapkamer, de beschermkap van de wieg of amuletten bedoeld. Deze toefjes veren zijn bij benadering niet zo demonstratief als destijds bij Indianen uit Noord-Amerika waar het complete slagenrituelen waren die prestige-verhogende effecten nastreefden. Er worden eigenlijk alleen rug-en borstveren gebruikt. Lijkt daardoor het gebruik van veren beperkt, bij festiviteiten dragen alle feestgangers hoedjes en petten met dezelfde veertjes. In grote gebieden komt daardoor geen oehoe meer voor! De veertjes moeten vooral kwade nachtgeesten weren, maar vormen in feite een amulet op zichzelf. De veertjes zijn als het ware incarnaties van beschermgeesten en in deze zin een sacrale kracht, net zoals maskers bij boeddhisten en kruisjes bij christenen.

Ofschoon in deze voorbeelden de rol van tradities negatief is voor alle genoemde soorten, kan het ook anders. Eerst een voorbeeld uit India, waarna we terugkeren naar Kazakstan. De natuur in India is door de mens volslagen ge vandaliseerd. Wat daar aan het eind van de achttiende eeuw nog voorkwam is weg, maar enkele gebieden en soorten zijn gered door de rol die religieuze tradities spelen. Niet door leidinggevend, die behoorden tot de grootste vanden, maar door de kleine man. Aan de basis van alle natuureservaten in India stond traditie. Niet ecologisch inzicht, maar sociale verhoudingen en cultuur waren maatgevend. In dit verband slechts een voorbeeld, maar dat is illustratief voor alle andere. Het reservaat

Sundarbans aan de monding van de Ganges is één van de mooiste reservaten in India. Het geeft een voorbeeld hoe rijk dit land ooit geweest is. Het bestaan van dit reservaat is te danken aan de daar aanwezige boeren die tijgers als heilige dieren beschouwden. Als een jager of een stroper dit gebied betrad, was hij zijn leven niet zeker. Ondanks dat kent het reservaat enkele gerenommeerde menseneters onder de tijgers. Tijdens ons laatste bezoek, najaar 1999, was er weer eens een boer gedood. Onder de bevolking was geen spoor van rancune, de tijger ging volledig vrijuit en er werden bloemen geofferd voor het tijgermonument, dat een hommage aan de tijger is. Dit monument staat in het reservaat. We spraken de weduwe. "Het moest zo zijn, we zijn allen sterfelijk en zo aan je eind komen is niet de beroerdste!". In dit reservaat kun je kinderen zien die op de rug van rinoerosen springen. Zo vertrouwd zijn deze dieren met mensen.

Terug naar Centraal-Azie. Voorjaar 2000 waren we in Orlovka, één van de meest geïsoleerde plaatsjes in Oost-Kazakstan. We waren er al enkele malen eerder. Tijdens het zogenaamde baigafeest, waarover heel wat te zeggen is, trof het ons dat ook hier zoveel oehoeveren op de mutsen van de deelnemers aanwezig waren. Ook in de yoerten hingen overal plukjes. Hier konden we naar de achtergrond vragen, omdat we de burgemeester van het dorpje goed kenden.

Links: Dans van een pas getrouwde vrouw in klassiek ceremoniële stijl, Oost-Kazakhstan. Op de muts veren van een oehoe (Chris van Orden). *Left: Newly wed woman dancing in traditional dress; bonnet adorned with eagle owl feathers, eastern Kazakhstan.*

Wie denkt dat de burgemeester van zo'n dorpje een middeleeuws figuur is, komt bedrogen uit. Hij is één van de meest serieuze natuurbeschermers van Kazakstan. Van huis uit is hij bioloog en heeft als ecooloog bij het ecologisch instituut van Ust-Kamenogorsk, de hoofdstad van Oost Kazakstan, gewerkt, voordat hij tot burgemeester werd benoemd. "Mijn jongste zoon neemt jullie na het baigafeest mee in de omgeving, dan zal het jullie wel duidelijk worden. Maar geniet eerst van het

feest". Centraal in het feest staan worstelingen te paard. In een tweestrijd waarbij alles gepermitteerd is, het woord spelverruwing bestaat niet, moet een winnaar voortkomen. Zo gaan winnaars weer een tweestrijd aan, totdat er een uiteindelijke winnaar overblijft die de Djengis Khan van het dorp en wijde omgeving is. Toch is er bij dit prestigeduel, dat wortels tot in de grijze oudheid heeft, een scheidsrechter. Die moet trachten te voorkomen dat een deelnemer bewusteloos raakt. Niettemin gebeurt dit zo af en toe toch. Niettemin, een vechter die bewusteloos van het paard valt, wordt ook gerespecteerd. Hij heeft tenslotte alles gegeven. De winnaar staat gedurende vierentwintig uur na de overwinning onder en boven de wet. Zijn wens moet gerespecteerd worden. Alleen geweld is en blijft verboden. Ook het dorp staat na dit feest op zijn kop. Scheldwoorden worden opgenomen alsof het liefkozigen betreft. Het dorp geniet een dag lang van "kruisbestuivingen en niemand verwelkt hier door deugdzaamheid. Alles moet hier worden doorvoeld, zo verdwijnen de frustraties van een heel jaar". Zo typeerde de burgemeester het nut van het feest. De sfeer in het dorp was bedwelmend. "Ein Zeitalter wird durch uns besichtigt" om het met de woorden van Heinrich Mann te zeggen. Wat een weelde dat zo iets nog bestaat! Wat is er in de wereld veel genivelleerd door allerlei vormen van vooruitgangsgeloof.

Twee dagen later nam de zoon van de burgemeester ons mee. "De jongen kan niet zo goed leren maar hij leest de natuur, dat zal je zien." De jongen, Mergali, las werkelijk de natuur. Hij kon vogels en zoogdieren uit de gehele Altai imiteren, inclusief hun gedrag, als geen ander. Na een tocht van uren kwamen we in een landschap vol met bergkloven. Het "gierde" er van de roze spreeuwen *Pastor roseus*. Al gauw daarna kwamen we in een roofvogeldomein. Mergali toonde ons nest na nest van Sakervalken, het leek wel een kolonie. In totaal acht nesten, en twee van Slechtvalken. Aan het eind van een kleine kloof wees hij ons een nest van een oehoe met zes grote jongen, die op een tapijt van veren van roze spreeuwen zaten! En toch, naast dit nest schoot de ene roze spreeuw na de ander de nesthol in alsof de oehoe geen bedreiging was. Maar de roze spreeuwen waren niet de oorzaak van de welstand van de jongen. "Er zijn al lang jongen voordat de roze spreeuwen arriveren. Die komen laat. Het is een topjaar voor fluithazen *Ochotona pusilla* en langstaartsoesliks *Citellus undulates*, daarom zijn ze zo vet en nu zijn er ook marmotten *Marmotta baibacina*. Roze spreeuwen pakken ze alleen voor de grap".

Mergali wist waar hij over sprak. Hij wist ons ook te vertellen dat het stapelvoedsel van de Sakervalken uit steppenhoenders *Syrrhaptis paradoxus* bestond die ze vingen in het Mongoolse deel van de Altai, dat ook zo'n roofvogelmekka is. Daar hadden we een week tevoren inderdaad zwermen van gezien. Terug via een andere route zagen we het nest van een Steenarend *Aquila chrysaetos*, twee nesten van velduilen *Asio flammeus*, waaronder één met negen eieren. Als een toegift, vlak bij Orlovka, een nest van de keizerarend *Aquila heliaca*. Onderweg had hij ons verteld dat hij uit de nesten als ze verlaten waren veertjes verzamelde en die aan liefhebbers uitdeelde.

Terug in Orlovka waren we weer de gast van de burgemeester of de mir zoals hij hier genoemd werd. "En zijn jullie er nu van overtuigd hoe wij aan de veertjes komen?" Toen we knikten schoot hij in de lach. "Kom dan maar even mee, dan zal ik jullie uit de droom halen". Hij bracht ons naar een ijskelderje en opende een deur. "Daar komen de veren vandaan". Er lag een grote stapel roofvogels, hoofdzakelijk soorten van het geslacht *Aquila*. Nu ging ons een licht op. Dit waren geëlectrocuteerde dieren afkomstig van het hopeloos verouderde hoogspanningssysteem in zuidelijk Centraal-Azië. "Dit is maar een fractie van wat je onder die leidingen kunt vinden". De stapel bestond uit veertien Steppenarenden *Aquila nipalensis*, drie Steenarenden, vier oehoes, vier Keizerarenden, zes Steppebuizerds *Buteo buteo vulpinus* en twee Sakervalken. Een student had een poosje geleden vijf Mongoolse buizerds *Buteo hemilasius* opgehaald waar hij een onderzoek naar deed. In Mongolië, in Oezbekistan en in Kazakstan hadden we zelf diverse slachtoffers onder de leidingen gezien. Het probleem ontstaat doordat de leidingen te dicht op elkaar zijn gemonteerd. Bij de hoogspanningsmasten komen die leidingen dicht bij elkaar. Vooral als een zware vogel op één van die leidingen, meestal de bovenste, gaat zitten zakt de vogel tegen de daaronder liggende leiding of raakt deze zonder doorzakken, waarna elektrocutie het onmiddellijke gevolg is.

"Toen ik nog als bioloog werkzaam was, hebben we diverse malen dit probleem bij regiobestuurders aangekaart. Lachsalso's waren het gevolg. Wat denk je dat dit kost? En het systeem werkt uitstekend, we krijgen van niemand klachten, behalve van jullie. Zulk soort antwoorden kregen we. Zelfs van onze chef kregen we geen hulp. Hij was omhooggevallen door iedereen boven hem gelijk te geven. Iedere verantwoordelijkheid ging hij uit de weg, zo maakte hij een verbazingwekkende carrière. In feite was hij een ongeletterde bruto die niet eens de lagere school had afgemaakt. Via partijlijnen was hij op deze post terechtgekomen. En zo'n vent sprak over moderne levensstijl, ontwikkeling en civilisatie, niet beseffend dat zulke vormen als die hij beoogde een zware druk op de natuur leggen. De elektrocutie is er slechts een voorbeeld van. Wat was ik blij dat ons dorp mij vroeg burgemeester te worden. Al lang daarvoor kende ik de waarde van gelegenhedsrituelen. Ik ben hier geboren en getogen. Ze reiken verder dan de wet. Ze hebben alles te doen met moraal en ethiek, met herinnering en bespiegeling. Ach, waar praat ik over, zoveel geciviliseerden en rijken hier hebben elk gevoel voor proportie verloren."

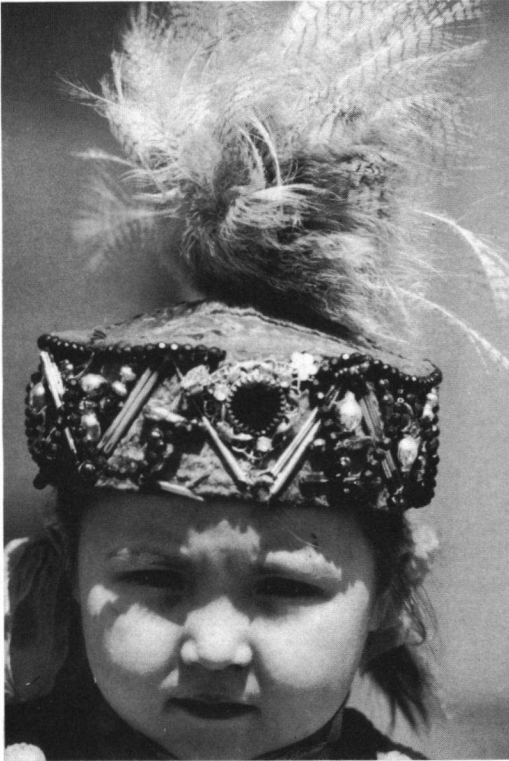
"Hoe zijn die vogels hier gekomen?", vroeg ik hem. "Eens in de maand gaat Mergali te paard naar Ust-Kamenogorsk. We hebben hier geen post, geen gemeentehuis, niks in feite op een ziekenhuisje na. Hij brengt officiële stukken naar het gemeentehuis daar en neemt post en medicijnen en eventueel andere noodzakelijkheden weer terug. Hij passeert op die route een hoogspanningskabel en als hij verse exemplaren vindt, neemt hij die zo af en toe mee. Ook onze noorderburen, de Keten, een rendiervolk, zijn erg in deze veertjes geïnteresseerd. Maar voorlopig hebben we er nu wel genoeg." "Geloofst u in de waarde van die veertjes?" "Net zoveel als Russisch

orthodoxen in wierook, heilig water en het kussen van iconen geloven. Het is symboliek die je niet met een logisch verstand moet beoordelen. Mensen die geloven, gaan er van uit dat ze geholpen worden."

Links: Jongetje met ceremoniële hoed met toefje oehoeveren tijdens een besnijdenisritueel in Oost-Kazakhstan (Chris van Orden).
Left: Little boy with cap adorned with feathers of eagle owls during a circumcision ritual in eastern Kazakhstan.

Wat was de omgang met deze man een lafenis! Hij sprak op zijn wijze de taal van de ware hartstocht. Maar wat hij over zijn omhooggefallen voor-malige chef vertelde, konden wij in extenso aanvullen met verhalen over omhooggefallen burgemeesters. In de afgelegen gebieden in de gehele gordel, maar vooral in Afghanistan en Noord-Pakistan, moet je als vreemdeling je opwachting bij zo'n persoon maken. Doe je dit niet, dan sluiten zich alle deuren, letterlijk en figuurlijk. Tegenwerking in deze gebieden, die doorgaans vreemdelingen sowieso niet op prijs stellen, is op zichzelf al niet ongewoon.

Om niets kun je een christenhond of spion genoemd worden. Wetten en regels hebben in deze gebieden slechts een adviserende betekenis. Maar ook daar troffen we een *mutatis mutandis* in de moraal aan. In alle reservaten in Noord-Pakistan, om maar te zwijgen van Afghanistan, wordt geschoten en gestroopt. Even ten westen van Chitral, tegen de Afghaans-Pakistaanse grens spraken we onlangs een reservaatbewaker. Vrijwel alle sneeuwluipaarden *Uncia uncia* en Markhors *Capra falconeri*, een geitensoort, waren door de jaren heen weggeknald. Dit reservaat was juist bedoeld om deze twee soorten en lammergieren *Gypaetus barbatus* te beschermen.

Hierboven: Meisje met rijkelijk versierd hoedje met oehoeveren tijdens het baiga-festival in Oost-Kazakhstan (Chris van Orden). Above: Girl with beautifully adorned hat (including eagle owl feathers), baiga festival, eastern Kazakhstan.

"Uw taak moet hier toch hopeloos zijn", vroegen we de man. "Ik ben hier als idealist gekomen, daar is niet veel meer van over. Inmiddels weet ik hoe onze leiders zich gedragen. Zij knallen maar raak. Zij geven het voorbeeld hoe het niet moet. De bevolking ziet dat. Hoe kan ik hen verbieden in wat zij als voorbeeld geven. Maar ik blijf op post, de mensen hier maken in feite hetzelfde mee als de dieren die afgeschoten worden. Ook zij hebben geen enkel recht om zichzelf te zijn. Maar zoveel mensen verduisteren inmiddels mijn geest, ik word er soms ziek van. En toch, deze periode is voor mij ook een *blessing in disguise*, een zegen in vermomming."

Hij sprak haast vlekkeloos Oxford-Engels. "Ik heb hier een meisje leren kennen dat voor mij gelijk aan een zeldzaam wild dier is, verplaatst in een wereld waarmee zij niets gemeen heeft. Zo staat zij boven de armoede van het leven, terwijl zij net zo

arm is als ik. Onze liefde stelt geen eisen. Zij leest en eet mijn ziel, ik die van haar. Een groter zegening ken ik niet!" Hij pakte onze handen, zei niets maar tegelijkertijd alles. Alles wat hem innerlijk beroerde. Deze man transcendeerde het onbenul van zijn bazen en de dogmatiek van het leven rondom hem, terwijl hij er toch ook een slachtoffer van was. Dat vertelde hij ons in zijn huisje dat niet veel meer dan een geitenstal was. Hij leefde in grote armoede. Niettemin stelde hij voor om ter gelegenheid van ons bezoek één van zijn twee kippen te slachten. Salaris ontving hij slechts incidenteel. Wat ontroerend, deze grandioze man.

Summary: Raptors, tradition and powerlines in southern Central Asia

During visits to eastern Kazakhstan, the abundant use of feathers of owls, mostly Eagle Owls *Bubo bubo*, was found to be characteristic of the region. Tufts of feathers are placed in strategic places, such as bedrooms and cradles, or are used as an amulet. Hats, caps and bonnets worn during festivals and ceremonial gatherings were adorned with tufts of (eagle) owl feathers taken from breast and mantle. In the absence of owl feathers, feathers of birds of prey were used. The feathers are thought to be reincarnations of guardian spirits with sacred powers. The massive use of such feathers resulted in widespread elimination of Eagle Owls in large parts of Kazakhstan. However, in recent years the local tribes explore the antiquated powerlines, where large numbers of birds of prey and owls are being electrocuted, thus providing easy access to feathers used for ornamentation. In the village of Orlovka, eastern Kazakhstan, the chief showed a collection of 14 Steppe Eagles *Aquila nipalensis*, 4 Imperial Eagles *A. heliaca*, 3 Golden Eagles *A. chrysaetos*, 6 Steppe Buzzards *Buteo buteo vulpinus*, 5 Upland Buzzards *B. hemilasius*, 2 Saker Falcons *Falco cherrug* and 4 Eagle Owls *Bubo bubo*, all found beneath powerlines between Orlovka and Ust-Kamenogorsk. This selection is just the tip of the iceberg, because similar powerlines are in use all over southern Central Asia. Electrocuted birds are nowadays the main source of feathers used for traditional wear and amulets.

Adressen:

CvO: Doelenstraat 14, 1601 GL Enkhuizen (Email: paklina@planet.nl)

NP: Institute of Animal Ecology, Russian Academy of Sciences, Aviamotoraiia 15, kv 2, 111020 Moscow, Russia (Email: paklina@hotmail.com)